

Osmanlı Medreseleri

Eğitim, Yönetim ve Finans

Editörler:

Fuat Aydın-Mahmut Zengin
Kübra Cevherli-Yunus Kaymaz

Mahya Yayıncılık 80

“Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans”

Yayına Hazırlayanlar

Fuat Aydın-Mahmut Zengin-Kübra Cevherli-Yunus Kaymaz

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

stepajans@stepajans.com

Baskı / Cilt

**Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar / İstanbul
Sertifika No: 12266 T (0212) 446 88 46**

1. Baskı, İstanbul, Nisan 2019

ISBN 978-605-5222-71-0

© Mahya Yayıncılık, 2018

**Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz.**

**Mahya Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri San. Tic. A.Ş.
Karagömrük Mah. Adnan Menderes Blv. No: 76/29 Fatih/İstanbul
Sertifika No: 40658 T: (0212) 531 25 25
info@mahyayayincilik.com.tr twitter.com/mahyayayincilik**

EĞİTİM ANLAYIŞI AÇISINDAN OSMANLI MEDRESELERİ İLE ORTA ASYA MEDRESELERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Suat Cebeci*

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren eğitim-öğretimin merkezi olan medreseler, genel yapı ve karakteri itibariyle Selçuklulardan miras alınmıştır. Alpaslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından kurulup yaygınlaştırılan Selçuklu medreseleri, her bakımdan sistematik birer eğitim kurumu olma özelliklerine sahipti. Medreselerin mimari yapısı, okutulan dersler, eğitim programları, öğretim ve yönetim sistemleri bakımından dönemin eğitim anlayışını yansıtır. Selçuklular eğitimi son derece önemli ve ciddi bir iş olarak kabul ediyor, eğitimle ilgili aldıkları bütün tedbirleri buna göre tanzim edip uyguluyorlardı. "Sen ilme her şeyini vermezsen ilim sana hiçbir şeyini vermez" anlayışının Selçuklu medreselerinde tecessüm ettiği görülür. Osmanlı devleti kurulduğunda Selçuklu medreseleri iki asırlık tecrübe ile gelişmiş, yaygınlaşmış, etkin eğitim kurumları olarak varlıklarını sürdürüyorlardı.

Osmanlılar, bu yerleşik eğitim düzenini Selçuklulardan olduğu gibi devralıp yürütmekle birlikte mirasyedi gibi davranmayıp ilk baştan itibaren eğitim- öğretim faaliyetlerine ciddiyetle eğilmişler, mevcutları etkin bir şekilde yürütürken ihtiyaç duyulan yerlerde yenilerini açmayı ihmal etmemişlerdir. Onlar, sisteme eklemeler yapmayı ve medreselerin mimari özelliklerini de yeni bir anlayışla düzenlemeyi sürdürmüşlerdir. Nitekim ilk Osmanlı medresesi Orhan Bey tarafından İznik'te yaptırılmış, bundan sonra Bursa Edirne ve diğer yerleşim yerlerinde yeni medreseler inşa edilirken mimaride belirgin değişiklikler yapmışlardır.^[1] Bununla beraber Osmanlıların seleflerinin bıraktığı yerden başlamayıp, kendi sistemlerini geliştirdikleri, mimaride hemen her şeyi kendi anlayışlarına göre baştan kurdukları da ifade edilmiştir.^[2] Bir başka değerlendirmede de Osmanlı İmparatorluğu'nun, İslam ve Hıristiyan toplumlarının oluşturdukları

* Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Felsefesi Anabilim Dalı.

[1] Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999).

[2] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri* (İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989).

heterojen yapısına bağlı olarak Osmanlı mimarisinin Akdeniz, Yakın ve Ortadoğu mimari geleneklerinin bir sentezi olduğu dile getirilmiştir.^[3]

Selçuklu medreselerinin karakteristik özelliği, binaların genellikle "U" sisteminde, dikdörtgen, bazen de kare (Diyarbakır Zinciriye Medresesi) şeklinde inşa edilmiş olmasıdır. Giriş kapısından sonra iç bahçe şeklinde genişçe bir üstü açık avlu, her iki yanda çift katlı öğrenci odaları ve girişin karşısına gelen yerde de genişçe bir ders ve mütalaa odası, hemen her Selçuklu medresesinde görülen düzendir. Kare şeklinde olan medreselerden Niksar'daki Yağlıbasan Medresesi'nde olduğu gibi ortadaki avlusu kubbe ile kapalı olanları da vardır. Selçuklu medreselerinin zamanın eğitim anlayışını yansıtmaları bakımından en önemli özellikleri, dışa bakan pencerelerin çok az olması, olanların da küçük, dar ve seyrek elverişli olmamasıdır. Ayrıca medreseler etrafında çok yakınında yerleşim mekanları olmayan açık alanlara yapılmıştır. Bu durum öğrencileri olabildiğince çevrenin olumsuz etkilerinden uzak tutma düşüncesine dayanmaktadır. Bu hassasiyet Osmanlı medrese mimarisinde de görülmektedir.

Osmanlı'nın erken döneminde en fazla benimsenen şema Selçukluların "U" sistemi olmuştur. Nitekim Orhan Gazi zamanının oğlu şehzade Süleyman adına 1330 yılında yaptırılan İznik Süleyman Paşa Medresesi'nde bu sistemin uygulandığı görülür. Bu şemanın benimsenmiş olmasına karşılık Selçuklular döneminin iki katlı hücre sistemi Osmanlılarda uygulanmamış, medreselerin tek katlı olması benimsenmiştir. Çift katlılık, medresenin yapıldığı yerin küçük olması ile alakalı değildir. Selçuklular döneminde kademeli medreseler yoktu, kendi içinde öğrencinin yükselmesi esasına dayanan tek bir medrese sistemi mevcuttu. Dolayısıyla dersi yükselen öğrenci üst kata çıkardı. Osmanlılar medreseleri kademelendirmiş olduklarından genellikle her kademe için ayrı binalar kullanılmıştır. Osmanlılarda XVII. ve XVIII. yüzyılda medrese mimarisinde tekrar Selçuklu şemasındaki iki katlı hücre düzenine dönülme eğilimleri görülmüş, Van ve Hakkari örneklerinde olduğu gibi adeta Anadolu Selçuklu döneminde gördüğümüz iki katlı şema yeniden canlandırılmıştır.

Ancak Osmanlılarda medrese avluları Selçuklulara nazaran daha geniş bir iç bahçe şeklindedir. Bu durum eğitim anlayışı ile ilgilidir. İç mekan olarak bahçenin geniş olması, dışarıyla irtibatı kesilen öğrencilerin ders dışında dinlenme ve gezinme ihtiyaçlarının karşılanması içindir. Selçuklular döneminde eğitim sadece medreselerde yürütülmeyle ribatlar, tekke ve zaviyeler birer eğitim kurumu olarak görev yaptığından eğitimde çeşitlilik söz konusu idi. Diğer kurumlardaki katı disipline karşılık medreselerde öğrenciler daha rahat hareket edebiliyor, günün belli zamanlarında dışarı

[3] Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi* (İstanbul: Yem Yayınları, 2007).

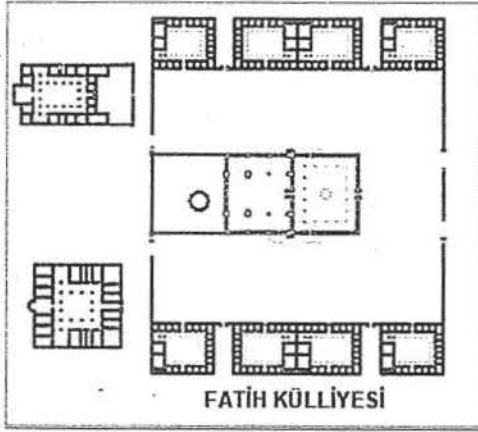
çıkma imkanına sahip bulunuyorlardı. Bu sebeple medreselerdeki avlunun geniş tutulmasına ihtiyaç duyulmamış olabilir. Zira bazı medreselerde avlunun üstünün kubbe ile kapalı olması da bu düşünceyi doğrulamaktadır. Osmanlılarda ise Devletin üzerinde titizlikle durulan yegane eğitim kurumları medreselerdi. Bu kurumlar tekke ribat, ocak gibi sivil kuruluşları da yönlendirici role sahip^[4] olduğu için talebeler daha sıkı kontrol altında tutuluyor, dışarıya çıkmalarına izin verilmiyordu. Dışarıya çıkma imkanı olmayan öğrencilerin daha havadar ve geniş bir iç alanda dinlenmeleri sağlanıyordu.

Osmanlıların medreselerin hem mimarisinde hem de eğitim-öğretim düzeninde Selçuklu geleneğini sürdürürken onlara yeni şeyler katarak geliştirmeyi de ihmal etmediklerine değinmiştik. Zaman ilerledikçe Selçuklu geleneğini aşan tamamen farklı bir yerleşim ve mimariyle eğitim anlayışı daha ileri düzeylere taşınmıştır. Bu gelişmenin en çarpıcı örnekleri Fatih Sahnı Seman medresesi ile Süleymaniye medresesi olmuştur. Osmanlı eğitim anlayışını en bariz şekilde yansıtan bu iki medrese, aynı zamanda eğitim kurumlarının külliye sistemi ile inşasına da örnek teşkil etmektedir.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in bizzat ilgilenmesiyle eğitim-öğretim ve ilim kurumları belli hiyerarşik düzen içinde yeniden tanzim edilmiştir. Bu bakımdan İstanbul'un fethi siyasi tarih açısından olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin eğitim-öğretimi ve ilmi müesseseleri açısından da bir dönüm noktası olarak görülür.^[5] Zira medreselerin mimari

özelliği ve okutulan derslerde akli ilimlere ehemmiyet verilmesi ile Osmanlıya özgü yeni bir dönem başlamış olduğu kabul edilir. Özellikle "Medaris-i Semaniye" olarak da ifade edilen^[6] Fatih Medreseleri, eğitimde çevre faktörünün özgün bir planlama ile dikkate alındığı cami merkezli külliye şemasının ilk ve en güzel örneğidir.

Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Sahn-ı Seman med-

[4] Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç- Yapı- İşleyiş* (Ulusal Yayınları, 1997).

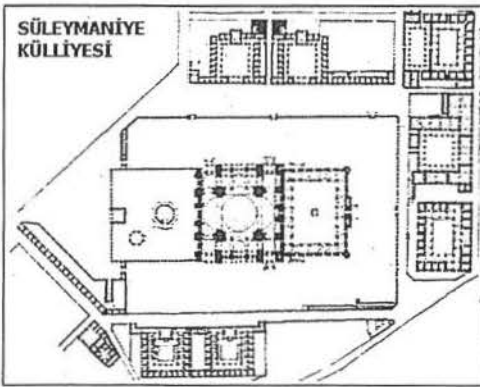
[5] Fahri Unan, "Osmanlılarda Medrese Eğitimi", *Yeni Türkiye* 5 (1999): 140-160.

[6] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1965).

reseleri adını yerleşim alanı ve mimari şeklinden almıştır. Fatih Camiinin iki yanındaki düz alana yapılmış olmasından dolayı "Sahn", her yanda dörder ünite olmak üzere toplam sekiz üniteden oluşmasından dolayı da "Seman" denilmiştir. Camiin etrafını çevreleyen, kapı ve pencereleri cami tarafına açılmış, öğrencilerin cemaatle ibadet ortamında kaynaşmasını esas alan, geniş iç alanları ve eklentileri ile özgün bir yaşam alanı sunan bir külliye (yerleşke) planlanmıştır. Külliyein merkezinde cami bulunmakta, onun iki yanında Sahn-ı Seman veya Medaris-i Semaniye denilen yüksek düzeyde 8 medrese ile Tetimme denilen 8 orta düzey medrese yer almıştır.^[7] Ayrıca Daru't-Talim (ilkokul), kütüphane, imaret, tabhane, daru's-şifa, hamam, kervansaray ve hazire de külliyein diğer yapılarıdır. Bunlardan halkın da yoğun olarak kullandığı daru's-şifa ile kervansaray, kible tarafında külliyei sınırlayan duvarın dışında inşa edilmiştir. Sahn-ı Seman medreselerinin her bir ünitesinde Selçuklu medrese şemasının kare düzeninin korunduğu görülmektedir. Bununla birlikte mimari de değişikliğe gidilerek odalar tek katlı olarak düzenlenmiş, iç avlu genişçe bir iç bahçeye dönüştürülmüştür. Fatih Camiinin iki yanında sıralanan medrese binaları ile cami arasında, camii kible dışındaki üç yönden çevreleyen geniş bahçe bırakılmıştır.

Külliye sistemi ile öğrencilerin medrese çevresinde kalarak hayata dair bütün ihtiyaçlarının karşılanmasına imkan sağlanmış, böylece öğrencilerin eğitim-öğretim ortamının dışına çıkarak halkla gelişigüzel temas kurmaları ve dikkatlerini eğitim-öğretimin dışında bir tarafa çevirmeleri önlenmiş olmaktadır. Eğitimde çevre faktörünün olumsuz etkisine karşı bu duyarlılık, zamanın Osmanlı eğitim anlayışı bakımından dikkate değer bir husustur.

Fatih külliyesi ve Sahn-ı Seman Medreselerinden sonra Osmanlı eği-

tim sisteminde en önemli atılım olarak görülen eğitim kurumu, Süleymaniye Medreseleridir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1551-1558 yılları arasında yaptırılan bu medreseler de, Süleymaniye Camii ile birlikte Cami merkezli külliye düzeninde inşa edilmiştir.

Süleymaniye Külliyesi'nde biri sıbyan mektebi, dördü orta dereceli medrese, ikisi de yük-

[7] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1989).

sek düzeyde medrese olmak üzere yedi medrese, bir eczane, kütüphane, daru'-ş-şifa, hamam, imaret, tabhane ve misafirhane yer almaktaydı.^[8] Yüksek düzeydeki ihtisas medreseleri, Daru't-Tıp ile en yüksek eğitim kurumu olan^[9] ve üst düzey müderrislerin görev yaptığı Daru'l-Hadistir. Halice ve boğaza hakim bir mevkide inşa edilmiş olan külliyeinin haliç tarafı dik yamaç olduğu için Fatih Külliyesinde olduğu şekilde medreseler camiin iki yanını tamamen kapatmış değildir. Haliç tarafının sadece yarısına kadarında medrese binası inşa edilebilmiştir. Kiblenin tersi yöndeki tarafa ise kervansaray, aşevi ve hastane yerleştirilmiştir. Külliyyede yer alan bütün birimler, orta yerdeki Süleymaniye camii ile bağlantılıdır.

Fatih ve Süleymaniye külliyelerindeki medreselerde, ilköğretimden yükseköğretime kadar kademeli ve hiyerarşik bir düzen içinde öğretim yapılmaktaydı. Bir genç, öğretim hayatına en alt seviyedeki medreseden başlamakta, her medresede okuması gereken dersleri okuyup başarılı olduktan sonra, bir üst medreseye geçebilmekteydi. Böylece çalışkan ve başarılı gençlerin en yüksek dereceli medreselere ulaşmaları mümkün olmaktaydı. Aynı şey, müderrisin tedris hayatında kendini geliştirme sürecinde de geçerliydi.^[10] Her iki külliyyede de kuruluş ve inşa sırasında eğitim-öğretimin verimi, etkinliği ve kalitesi dikkate alınarak hareket edilmiştir. Özellikle günümüzde de eğitimin önemli problemlerinden biri olan çevrenin olumsuz etkilerinden öğrencileri koruma duyarlılığının, medreselerin yer seçiminde ve inşaat planlamalarında belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemlerde medreselerin yerleşim birimine bakan duvarlarına, dışarıyı temaşa etmeye elverişli olmayan küçük pencereler veya minare aydınlıkları gibi dar aydınlıklar konulmuş veya duruma göre hiç pencere konulmamıştır. Fakat odaların iç bahçeye bakan pencerelerinde herhangi bir sınırlama yapılmadığı gibi bu pencereler ferah bir aydınlanma sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Öğrencilerin tamamen kendilerini ilme vermeleri, uyku ve dinlenme zamanları dışında bütün vakitlerini ilim için değerlendirmeleri için yatılı eğitim sistemi uygulanmıştır. Öğrencilerin senede bir defadan fazla evlerine gitmelerine izin verilmezdi.

Senelik izin de Ramazan ayında verilir ve bu ay medresenin tatil ayı sayılırdı. Yıllık izne çıkan her öğrenci gittiği yerde teravih kıldırmak, mukabele okumak, müezzinlik yapmak gibi bir dini görevi icra etmek zorundaydı. Böylece öğrencilerin herkesin ibadetle meşgul olduğu, kötülüklerin en az seviyeye indiği Ramazan ayında halkla buluşmaları dolayısıyla kötü

[8] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)*.

[9] Tuncay Zorlu, "Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/ 12 (2008): 611-628.

[10] Unan, "Osmanlılarda Medrese Eğitimi".

etkilere maruz kalmadan sosyalleşmeleri sağlanırdı. Aslında medreselerin camiin etrafında yapılması da aynı gayeye matuftur. Öğrencilerin namaz vaktinde camie gitmelerine izin verilerek herkesin ibadet için toplandı-ğı bir saatte yani etkileşim için en ideal zamanda insanlarla buluşmaları sağlanırdı.

Osmanlı eğitiminde öğrencilerin çevrenin olumsuz etkilerinden korunması kadar onların edep, ahlak, vakar ve saygınlık yönünden önemli meziyetlerle yetiştirilmelerine de özen gösterilirdi. Öğrenciler duygu, düşünce ve kişilik bakımından ayrı ve saygın bir zümrenin (İlmiye Sınıfı) mensupları olmaya hazırlanırdı. Toplumda tanınmaları ve saygı görmeleri için öğrenciler medrese mensubu (talib-i ulum) olduklarını gösteren özel kıyafetler, belli tipte sarık ve cübbeler giydirilirdi. Bu kıyafetler, aynı zamanda öğrencinin çocukluk ve gençlik gereği basitve yakışsız hareketlerde bulunmalarını da önlerdi.

İlerleyen dönemlerde cami merkezli külliye şeması devam etmekle birlikte XVII. yüzyıldan itibaren değişen sosyal, ekonomik ve kültürel etkenlere bağlı olarak külliye anlayışında değişimler olmuş, küçük külliye veya medrese merkezli külliye şemaları ortaya çıkmıştır.^[11] Medrese merkezli yapılarda derslane, mescit, türbe, kütüphane, mektep, sebil, dükkan gibi değişik fonksiyonlu yapıların araziye serbest olarak yerleştirildiği düzenlemeler de sıkça uygulanmıştır.^[12] Bu gelişmeler, Osmanlının yükseliş döneminde gösterilen çevrenin eğitime olumsuz etkileri konusundaki hassasiyetin giderek gevşediği anlamına gelmektedir.

Osmanlı medreselerinin inşası ile aynı dönemlere denk gelen Orta Asya'daki medreselere baktığımızda bunların Buhara, Semerkand ve Taşkent'te yoğunlaştığını görmekteyiz. Buhara, Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden ve ticaret merkezlerinden biri olmakla beraber burada İslam öncesi döneme ait ilim ve kültür adına kaydedilecek bir gelişme yaşanmamıştır. Müslümanlığın Orta Asya'da yayılmasından sonra Maveranunehr diye bilinen Buhara, Semerkant, Taşkent bölgesi dünyanın en önemli bilim ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Burada çok sayıda ünlü bilim adamı yetişmiştir. İmam Buhari, İmam Maturidi, Uluğ Bey, Ahmet Yesevi, AbdulhalıkGucduvanî, Bahaeddin Nakşibendi, bunlardandır. Bu bölgede ele alacağımız iki medreseden biri 15. Yüzyılda inşa edilen Uluğ Bey Medresesi, diğer, de 16. Yüzyılda inşa edilmiş olan Mir Arap Medresesidir.

Uluğ Bey'in hükümdarlığı zamanında 1417-1420 yıllarında Semerkant'ta

[11] Zerrin Köşklü, "XVII. Ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi", *Türkler Dergisi* 12 (Ankara: 2002): 162-168.

[12] Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975).

yaptırılan Uluğ Bey Medresesi, dönemin Orta Asya'daki en büyük ve itibarlı eğitim kurumudur. Geniş bir meydana (Registan) bakan konumda inşa edilmiş olan medrese adeta ilmin heybetini anlatan yüksek kapısı, dört eyvanlı avlusu, iki katlı oda sistemi ile Selçuklu mimarisini andırmaktadır. Üstü açık olan geniş avlusu, dinlenmeye ve gezinmeye elverişli bir iç bahçe gibidir. Medresenin yanı başında bir hankah (kervansaray) ve bir mescit inşa edilmişti. Daha sonra yıkılmaya yüz tutmuş olan mescidin yerinde Semerkand hükümdarı Yalanguş Bahadır tarafından 17. yüzyılda içinde, son derece güzel süslemeli bir cami olan Tillakari Medresesi yapılmıştır. Uluğ Bey'in hankâhının yerinde de yine aynı hükümdar tarafından 54 hücreli Şirdar Medresesi inşa edilmiştir.

Registanı çevreleyen bu medreselerin her biri, Selçuklularda görülen üstü açık avlu ve onun etrafındaki çift katlı odalar düzenindedir. Uluğ Bey Medresesi, Fatih Medreseleri ile aynı çağda inşa edilmiş olmasına rağmen Osmanlıdaki tek kat odalar sistemine geçişin burada gerçekleşmediği görülmektedir. Bu da bölgenin eğitim konusunda Selçuklularla gerçekleştirdiği etkileşimin Osmanlılarla yaşanmadığı anlamına gelmektedir.

Uluğ Bey Medresenin kare şeklindeki iç avlusuna açılan bir cami, derslikler ve öğrencilerin kullandıkları çift katlı odalar bulunuyordu. Odaların alt katları dersçalışma ve mütalaa için, üst katları da yatakhane olarak kullanılıyordu. Her odada iki öğrencinin barındığı medresede yüzden fazla öğrencinin öğretim gördüğü kaydedilmiştir. Uluğ Bey'in de ders verdiği bu medrese, ilmi seviyesi ve eğitimin kalitesiyle ün salmıştı. Öğrenciler sınavla seçilerek alınır ve eğitim parasız verilirdi. Medresenin mimari yapısındaki planlama, giriş kapısındaki heybet, iç ve dış tezyinat ilim yapmak

isteyenleri cezbediyor. Bölgede ilme itibarı olan herkes bu medresede öğrenci olmak için can atıyordu.

Semerkant'ta Registan denilen meydanı çevreleyen üç medresenin konumu, günümüzde, içinde çeşitli eğitim birimlerini barındıran kampüs üniversitelerini andırmaktadır. Bu durum, Osmanlı medreselerinde eğitimi bir yaşam tarzı ve yaşam alanına dönüştüren külliye anlayışının, Orta Asya'da farklı bir şekilde uygulandığını göstermektedir. Osmanlılarda medrese ile aynı külliye içinde yer alan şifahane, aşhane, sebil, türbe, kütüphane gibi yapılar Orta Asya'daki medrese külliyesi içinde yer almamaktadır. Bununla beraber bu medreseler kompleksi, din bilimlerinin yanı sıra yüksek matematik, trigonometri, geometri ve astronomi ilimlerinin öğretildiği benzersiz bir eğitim ve ilim merkeziydi. Bugün muhteşem görüntüsü ile görenleri büyüleyen bu görkemli yapılar bütünü, eğitimi medeniyetin temel yapıtaşı olarak görme anlayışının bir yansımasıdır.

Orta Asya'nın diğer önemli eğitim kurumu olan Mir Arap Medresesi, Buhara şehrinde Şeybani hükümdarı Ubeydullah Han tarafından 1530-36 yılları arasında yaptırılmıştır. Yemenli bir şehzade olan ve Hz. Peygamberin rüyada verdiği işaret üzerine Buharaya geldiği söylenen Şeyh Abdullah adına yaptırılmıştır. Şeyh Abdullah'a halk arasında Mir-i Arap (Arap Komutan) denildiği için onun adına yaptırılmış olan medreseye de Miri Arap medresesi denilmiştir.

Geleneksel Orta Asya mimarisi özelliklerini taşıyan medrese, iki katlı odaları, kapalı avlusu, 40 metre yüksekliğindeki simetrik kubbeleri, 35 metre yüksekliğindeki görkemli kapısı ve ön cephedeki balkonlu pencereleri ile Buhara'nın en ihtişamlı yapısıdır. Simetrik kubbelerin bulunduğu iki mekandan giriş yönünün sağdaki mescit, soldaki dersane olarak inşa edilmiştir. Medresede Kur'an'ın 114 şuresini temsilen 114 oda bulunmaktadır. Halen aktif olarak eğitim-öğretime devam eden Mir Arap Medresesi Sovyetler Birliği döneminde açık kalmasına izin verilen tek medrese olma özelliğinde sahiptir.150 öğrenci kapasitesine sahip olan medresede kuruluşundan itibaren Orta Asya'nın din alimleri yetişmiştir. Mir Arap Medresesi'nin mimari özelliklerine yansıyan eğitim anlayışı bakımından Uluğ Bey Medresesi'nden farklı bir yönü yoktur. Kurucuları ve kuruluş gayeleri bakımından Uluğ Bey Medresesi'nde akli ilimlere daha fazla önem verilirken Mir Arap Medresesi'nde ise İslami ilimler ağırlıklı bir eğitim benimsenmiştir.

Sonuç olarak; Osmanlı medreselerinin inşasında ders yapma ve mütalaa özel mekanlarının yanında, yatma, dinlenme, sağlık ve beslenme imkanlarını en iyi şekilde sağlayacak hücre sistemi benimsenmiştir. Öğrencilerin çevrenin gürültü ve cazibelerinden uzak tutulabilmesi için medreselerin

mesken, dükkan ve diğer sosyal mekanlarla irtibatlı olmayacak şekilde ve onlara kapalı tarzda inşa edilmiştir. Öğrenci odalarının dış duvarların ya hiç pencere konulmamış veya dışarının seyredilmesine izin vermeyecek aydınlatmalar konulmuştur. Bu izolasyon tedbiri ile birlikte sosyal soyutlanmanın önlenmesi için öğrencilerin ibadet ortamında insanlarla görüşüp kaynaşmalarını sağlamak üzere medreselerin camilerin etrafında veya yanında inşa edildiği görülmektedir. Öğrenciler namaz vakitlerinde cemaate karışacak onlarla birlikte ibadet edeceklerdir. Camie gelen kişilerin kıyafetlerinden talibi ulum oldukları anlaşılan öğrencilere teşvikar ve takdirkâr ifadelerle dua etmeleri de öğrenciler için önemli bir motivasyon sağlamaktadır. Böylece öğrencilerin en ideal zamanda ve ortamda insanlarla görüşmeleri sağlanarak hem çevreden olumsuz etkilenmelerinin önlenmesi, hem de sosyalleşmelerine imkan verilmesi yoluna gidilmiştir.

Süleymaniye ve Fatih medreselerinin oda ve pencere yapıları, iç bahçe ve dış bahçe düzenleri tamamen eğitimin kalitesini sağlamaya yönelik tasarlanmıştır. Bunun yanında aşhane, şifahane, kütüphane, hamam bölümleri ile bir külliye bütünlüğünde yapılmış olması da yine eğitimin kesintiye uğramadan araya dikkati dağıtan sebeplerin girmesine meydan vermeden verimli bir şekilde yürütülmesi düşüncesine dayanıyordu.

Aynı dönemde Orta Asya'daki Maverannehir bölgesi medreselerinde de eğitim konusunun çok ciddiye alındığı, ilmiye sınıfına mensup olmanın en prestijli meslek kabul edildiği görülmektedir. Buhara, Semerkant ve Taşkent medreselerinin yapısında Selçuklu mimarisine benzerlik gözlenmekte ve bir etkileşimin yaşandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte medrese mimarisinde Orta Asya'ya özgü bir tarzın hakim olduğu ve eğitimde çevre faktörünün bu yapı içinde de dikkate alındığı görülmektedir. Bu tarzda da en belirgin özellik, medrese binalarının son derece süslü ve görkemli oluşudur. Semerkant'ta Registan'ı çevreleyen üç ihtişamlı medresenin oluşturduğu tablo, ilme verilen önemin göz kamaştırıcı örneğini sergilemektedir. Bu tablo aynı zamanda yükseköğretim kampüsü anlamında bir ilim merkezinin o dönemdeki görüntüsünü vermektedir.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Hasan. (1997), *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç- Yapı- İşleyiş*, Ulusal Yayınları
- AKYÜZ, Yahya. (1989), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, (1989), *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, Fetih Cemiyeti Yayınları*, İstanbul
- DEMİRALP, Yekta. (1999), *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara

- HIZLI, Mefail, (2002), "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese", Türkler Ansiklopedisi XI, s.793, Ankara
- KÖŞKLÜ, Zerrin. (2002), "XVII. Ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi", Türkler Dergisi, s. 12, ss. 162-168, Ankara
- KUBAN, Doğan. (2007), Osmanlı Mimarisi, Yem Yayınları, İstanbul
- SÖZEN, Metin, (1975), Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- UNAN, Fahri. (1999), "Osmanlılarda Medrese Eğitimi, Yeni Türkiye, c:5, ss: 140-160, Ankara
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1965), Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara
- ZORLU, Tuncay. (2008), Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2008, 611-628